

Ι. ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΚΑΝΤ

Αἱ ἀρχαῖαι τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, αἱ παλαιαὶ ἐκεῖναι ἀντιλήψεις τῆς λεγομένης «φυσικῆς φιλοσοφίας», αἱ ὁποῖαι ἐκορυφώθησαν εἰς διάφορα ὑλιστικὰ συστήματα, ἐπήγαζαν ἀπὸ τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν περὶ τῆς φύσεως γνώσεων καὶ ἀπὸ τὴν ἀτέλειαν τῶν μεθόδων τῆς ἐρεῦνης. Δὲν ὑπῆρχεν ἀκόμη μέθοδος πραγματικῶς ἐπιστημονικῆ. Τὰ συμπεράσματα τῶν φιλοσόφων ἐκείνων, ὅπως καὶ τὰ συμπεράσματα τῶν ἀντιπάλων σχολῶν, ἐστηρίζοντο τότε εἰς ἀφηρημένους μᾶλλον θεωρητικοὺς στοχασμοὺς παρὰ εἰς τὴν συστηματικὴν ἐπεξεργασίαν τῶν δεδομένων τῆς ἐμπειρίας. Ἦθελαν νὰ βάλουν τὴν στέγην προτοῦ κτισθοῦν τὰ θεμέλια. Προσεπάθουν νὰ συλλάβουν τὸ καθολικὸν νόημα τοῦ κόσμου χωρὶς προηγουμένως νὰ ἔχουν ἐξηγήσει ἕναν ἐπαρκῆ ἀριθμὸν μερικωτέρων φαινομένων καὶ σχέσεων αὐτοῦ τοῦ κόσμου. Ἡ φυσικὴ φιλοσοφία δὲν ἐβασίζετο ἐπὶ μιᾶς θετικῆς φυσικῆς ἐπιστήμης, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν θὰ ἠδύνατο νὰ λάβῃ τὴν μέθοδον καὶ τὸ κριτικὸν τῆς πνεῦμα. Καὶ τότε ἦτο περισσότερο ἀνεπτυγμένη ἢ φαντασία καὶ ἡ ἀφαιρετικὴ ἱκανότης παρὰ ἡ λογικὴ καὶ κριτικὴ σκέψις.

Ἡ φιλοσοφία τῆς ἀρχαιότητος, καθὼς εἶναι γνωστόν, ἐξεκίνησεν ἀπὸ τὰς ἐμπορικὰς πόλεις τῆς δυτικῆς Μικρασίας καὶ ἐσημείωσε τὴν ὑπερτάτην ἀνάπτυξιν τῆς εἰς τὴν ἐμπορικὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν. Μαζὶ μὲ τὴν πόλιν αὐτὴν παρήκμασε καὶ ἡ φιλοσοφία. Τὴν θέσιν τῶν Ἀθηνῶν ὡς ἐμπορικοῦ κέντρου τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου κατέλαβεν

ἡ Ἀλεξάνδρεια καὶ ἐκεῖ συνεκεντρώθη ἀπὸ τοῦ 3ου μ. Χ. αἰῶνος ἡ ἑλληνικὴ διανόησις καὶ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα. Ἀλλὰ νηφαλιωτέρα τώρα πλεον δὲν ἐζήτησε μὲ παρατόλμους ἐξορμήσεις νὰ ἀναρριχηθῆ εἰς τὰς ὑψηλοτέρας κορυφάς, νὰ ἀνακαλύψῃ τὰς τελευταίας ἀληθείας. Εἰδικεύθη εἰς διαφόρους ἐπιστημονικοὺς κλάδους, οἱ ὅποιοι ἐγύρουν τὸν δρόμον τους, περισσότερο ἀπὸ ὅσον εἶχε κάμει ἕως τότε ἡ φιλοσοφία, εἰς τὸ ἀσφαλὲς ἔδαφος τῆς ἐμπειρίας. Ἐκεῖ δὲν ἦνθησαν ἡ λογικὴ μόνον καὶ τὰ μαθηματικά, ἡ ἱστορία μόνον καὶ ἡ φιλοσοφία, ἀλλὰ καὶ πολλαὶ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, ἡ φυσικὴ, ἡ ἀστρονομία, ἡ ἰατρικὴ ἔκαμαν τεραστί-ας προόδους. Μαζὶ μὲ τὴν πρόοδον τῶν γνώσεων ἀνεπτύχθησαν αἱ μέθοδοι τῶν πειραματικῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἡ μέθοδος τοῦ φιλοσοφικοῦ θετικισμοῦ.

Μετὰ τὴν ρωμαϊκὴν κατάκτησιν ἡ Αἴγυπτος μὲ τὴν Ἀλεξάνδρειαν παρεσύρθησαν καὶ αὐταὶ εἰς τὴν οἰκονομικὴν καὶ πολιτικὴν κατάρρευσιν τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία συνεπέφερε καὶ τὴν πνευματικὴν στασιμότητα.

Ὅταν ἔδυσεν ἡ Αὐτοκρατορία, ἀπ' ὅλους τοὺς βαρβάρους οἱ ὅποιοι ἐκυριάρχησαν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἐκεῖνοι πού ὄχι μόνον παρέλαβαν τὰς κατακτήσεις τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιστήμης ἀλλὰ καὶ τὰς προώθησαν ἀκόμη περαιτέρω εἰς πολλὰ σημεῖα, ἦσαν ὄχι οἱ Γερμανοὶ ἀλλὰ οἱ Ἀραβες. Διὰ μέσου αὐτῶν αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ἤλθαν πάλιν εἰς τὴν Εὐρώπην, κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Ἰσπανίαν.

Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἡ ἡγεμονία τῶν Ἀράβων ἀνετράπη ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἀρχικῶς τοὺς Σελτζούκους (ἀπὸ τοῦ 11ου αἰῶνος) καὶ ἔπειτα ἀπὸ τοὺς ἀξέστους Ὀσμανίδας (ἀπὸ τοῦ 13ου αἰῶνος), οἱ ὅποιοι ἔζων μόνον μὲ τὸν πόλεμον.

Ἀπὸ τότε ἡ ἡγεσία τῆς ἐπιστημονικῆς κινήσεως

περνᾶ εἰς τὰ χριστιανικὰ κράτη. Ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Ἰσπανία ἔπασαν ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν ἀνακαλύψεων εἰς πολιτικὴν οἰκονομικὴν καὶ πνευματικὴν παρασκμὴν ποῦ συνέπεσε μὲ τὴν ὀρμητικὴν διείσδυσιν τῶν Τούρκων μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Βιέννης καὶ μὲ τὴν μετατόπισιν τῶν ἐμπορικῶν δρόμων τοῦ κόσμου. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ γεγονότα ἐπέδρασαν δυσμενῶς ἐπὶ τῶν χωρῶν τῆς Μεσογείου καὶ ἐπὶ τῆς Γερμανίας.

Εὐρωπαϊκαὶ χῶραι αἱ ὁποῖαι ἐσημείωσαν ὀρμητικὴν οἰκονομικὴν ἀνοδὸν κατὰ τὸν 17ον καὶ 18ον αἰῶνα ἦσαν ἡ Γαλλία, ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Ὀλλανδία. Ἐκεῖ ἐπίσης ἤκμασαν τότε, αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι καὶ ἔλαβαν πρωτοφανῆ ἀνάπτυξιν, εἰς τὴν ὁποίαν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 18ου αἰῶνος συμμετέσχε σημαντικῶς καὶ ἡ Γερμανία, ἐνισχυθεῖσα βαθμηδὸν ἀπὸ οἰκονομικῆς καὶ ἐκπολιτιστικῆς ἀπόψεως μέχρις οὗτου κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα ἀνέλαβεν αὐτὴ ἐπὶ ἓνα διάστημα τὴν ἡγεσίαν τῆς ἐπιστημονικῆς κινήσεως.

Παραλλήλως μὲ τὴν ἀνθῆσιν αὐτὴν τῶν Φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐγεννᾶτο καὶ ὁ νέος φυσικοεπιστημονικὸς ὕλισμός, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν κυριωτέραν τοῦ ἔδραν ἀρχικῶς μὲν, κατὰ τὸν 17ον καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰῶνος εἰς τὴν Ἀγγλίαν, βραδύτερον κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τέλος κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα εἰς τὴν Γερμανίαν.

Ἀλλὰ ὅπως εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἔτσι καὶ τώρα εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἠθικῆς, δηλαδὴ τῆς οὐσίας τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου, οἱ νεώτεροι σοφοὶ δὲν ἔδιδαν ἱκανοποιητικὰς ἀπαντήσεις. Μία νέα ἐπιστήμη τῆς κοινωνίας ἤρχισε πραγματικῶς νὰ γεννᾶται, ἀλλὰ δὲν εἶχε ἀκόμη εὖρει τὴν μέθοδον ἣ ὁποία θὰ τῆς ἐπέτρεπε νὰ ἐνσωματωθῇ ἀρμονικῶς εἰς τὴν καθολικὴν συνάφειαν καὶ τὸ γενικὸν νόημα τῶν φαινομένων ὅλου τοῦ κόσμου. Τὴν κοινωνικὴν καὶ

ἠθικὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου οἱ νεώτεροι ἐπιστήμονες, ὅπως καὶ οἱ ἀρχαῖοι, ἐξηκολούθουν νὰ τὴν ἐξηγοῦν μὲ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀνάλυσιν τοῦ φυσικοῦ ἀτομικοῦ ἀνθρώπου καὶ ὄχι μὲ τὴν ἀνάλυσιν ὁλοκλήρου τῆς κοινωνίας εἰς τὴν ὁποίαν αὐτὸς ἔζη. Ἴδου διατὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἐσκόνταφταν διαρκῶς καὶ διετύπωναν ἀντιλήψεις σοφιστικὰς πολλάκις καὶ πλήρεις ἀντιφάσεων. Ἡ παλαιὰ πάλη τοιουτοτρόπως μεταξὺ ἰδεαλιστῶν καὶ ὑλιστῶν ἐξηκολούθησεν ὑπὸ ἐντονωτέραν μορφήν. Ὁ ἰδεαλισμὸς ἀντέταξεν εἰς τοὺς ὑλιστὰς ὅτι τὰ ἐσφαλμένα συμπεράσματά των ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς κοινωνικῆς καὶ ἠθικῆς ζωῆς προέρχονται ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν μοιραίαν ἀνεπάρκειαν τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων τῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἀπὸ τὸ κατὰ βάσιν ἐσφαλμένον σύστημά των.

Τότε ἀκριβῶς ἐνεφανίσθη ἓνας Γερμανὸς φιλόσοφος, ὁ ὁποῖος ἐπίστευσεν ὅτι κατόρθωσε τὸ μεγαλειῶδες ἔργον νὰ ὑπερνικήσῃ τὴν ἀντίθεσιν τῶν δύο αὐτῶν φιλοσοφικῶν μεθόδων ἢ ὁποῖα διήρκει ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος, νὰ τὰς συνδιαλλάξῃ ἢ ἴσως νὰ τὰς ἀναιρέσῃ διὰ μιᾶς νέας φιλοσοφίας, ἀνωτέρας καὶ ἀπὸ τὰς δύο μαζί.

Ἐκεῖνος αὐτὸς ἦτο ὁ Κάντ.

2) Ο ΔΡΟΜΟΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΛΗΘΕΙΑΝ

Ὅσον ἀφορᾷ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι κατὰ τὸν 18ον καὶ τὸν 19ον ἀκόμη αἰῶνα πραγματικῶς ἠθέλησαν νὰ ἀνυψώσουν τὴν ὕλην εἰς θεότητα, καταντᾷ σχεδὸν πάντοτε ἀδύνατον νὰ ἀντιληφθῶμεν ποίαν ἀκριβῶς ἔννοιαν δίδουν εἰς τὸν ὄρον «ὕλη».

Διότι εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ ὕλη ὡς τοιαύτη εἶναι πλάσμα τῆς καθαρᾶς ἀφαιρέσεως (abstraction). Παραβλέπομεν πρὸς στιγμὴν ὅλας τὰς ποιοτικὰς διαφορὰς τῶν πραγμάτων καὶ τὰ θεωροῦμεν ὡς

ὑπάρχοντα σωματικῶς ὡς «ὑλη». Ἐπὶ αὐτῆς ὡς τοιαύτη, αὐτὴ καθ' αὐτήν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ὠρισμένας, τὰς πράγματι ὑπαρχούσας ὑλάς, δὲν εἶναι κάτι τὸ αἰσθητῶς ὑπαρκτόν. Ὅταν ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη ἀσχολῆται μὲ τὴν διερεύνησιν τῆς ἐνιαίας ὑλης ὡς τοιαύτης, ὅταν ζητῶσα νὰ ἐξηγήσῃ τὰς ποιοτικὰς διαφορὰς τῶν πραγμάτων ἀνάγῃ αὐτὰς εἰς ὠρισμένας ποσοτικὰς ἀπλῶς διαφορὰς κατὰ τὴν σύνθεσιν ὁμοειδῶν ὑπειροελαχίστων τεμαχιδίων, τότε κάμνει ἀπαράλλακτα ὅ,τι κάμνουν ὅταν ἀντὶ μῆλα, κεράσια, ἀπίδια κ.λ.π. βλέπουν τὸ φροῦτο ἐν γένει, ἀντὶ σκύλους, γάτους, πρόβατα κ.λ.π. βλέπουν τὸ θηλαστικὸ ὡς τοιοῦτον τὸ ἀέριον ὡς τοιοῦτον, τὸ μέταλλον ὡς τοιοῦτον, τὸν λίθον ὡς τοιοῦτον, τὴν χημικὴν σύνθεσιν ὡς τοιαύτην, τὴν κίνησιν ὡς τοιαύτην.

Ἀπὸ τὴν ἀποψιν αὐτῆν βλέπομεν ὅτι ὑλη εἶναι ἡ ὁλότης τοῦ κόσμου, ἐκεῖνος δὲ ὁ ὁποῖος ὁμιλεῖ περὶ ὑλης καὶ παραδέχεται τὴν ἐπιστήμην, αὐτὸς ἕνα μόνον πρᾶγμα ἠμπορεῖ νὰ δέχεται καὶ νὰ πιστεύῃ: Ὅτι ὁ κόσμος ὑπάρχει πραγματικῶς ἔξω ἀπὸ ἡμᾶς, ὅτι δὲν εἶναι ἀπλοῦν φαινόμενο, ὅτι δὲν εἶναι ἀπλοῦν προῖον τῆς ἀκεπτομένης κεραλῆς μου. Αὐτὸ μόνον καὶ τίποτε πλέον τούτου.

Ἡ ἐπιστήμη πρέπει βεβαίως νὰ εἶναι «δίχως προϋποθέσεις» καθὼς λέγουν οἱ Γερμανοὶ (Voraussetzungslos), δηλαδή νὰ μὴ ἔχῃ προκατειλημένας ιδέας ἢ αὐθιγαίτως ὑπὸ τρίτων ἐπιβεβλημένας «ἀρχάς». Πρέπει νὰ ἐξάγῃ τὰ πορίσματά της καὶ τὰς θεωρητικὰς της γενικεύσεις ἀπὸ τὴν ἰδίαν της ἐρευναν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου της καὶ μόνον ἀπὸ αὐτὴν.

Ἀλλὰ ὁ ἐρευνητὴς καὶ ὁ σοφὸς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀντικρῦσουν τὸν κόσμον δίχως νὰ ἔχουν μίαν ὠρισμένην ἀποψιν, διότι ἄλλως θὰ τὰ ἔχαναν κυριολεκτικῶς καὶ θὰ ἔμεναν ἀπροσανατόλιστοι μέσα εἰς

τὸ παρδαλὸν πλῆθος τῶν φαινομένων ποῖ τοὺς περιτριγυρίζουν. Αὐτὰ γὰρ τοὺς ἐπαρουσιάζοντο τότε ὡς ἓνα ἀπέραντον χάος τὸ ὁποῖον θὰ τοὺς ἐσύγχυζε τὸν νοῦν.

Διὰ νὰ φέρωμεν τάξιν εἰς τὴν φαινομενικὴν ἀταξίαν καὶ νὰ χωρίσωμεν τὸ οὐσιῶδες ἀπὸ τὸ ἐπουσιῶδες, πρέπει νὰ ἔχωμεν ἤδη ἀποκτήσει ὠρισμένας ἀντιλήψεις περὶ τοῦ κόσμου. Αὐτὰς ὅμως τὰς γενικὰς «ἀρχὰς τακτοποιήσεως τῶν φαινομένων» ὁ σοφὸς δὲν πρόκειται νὰ τὰς ἐπινοήσῃ ὁ ἴδιος μὲ τὴν φαντασίαν του. Τὰς εὐρίσκει ἤδη ἐτοιμοὺς εἰς τὴν κοινωνίαν ὅπου ἐγεννήθη καὶ ἀνετράφη. Πρῶτα πρῶτα οἱ γονεῖς του, οἱ διδασκαλοὶ του, ὅλον τὸ περιβάλλον ὅπου ζῆ τὰς εἰσάγει εἰς τὸ πνεῦμα του. Εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ θεωρήσῃ ἀργότερον ὡς ἐσφαλμένας τὰς πατροπαραδότους αὐτὰς γενικὰς ἀρχὰς καὶ νὰ καταλήξῃ ὁ ἴδιος εἰς ἄλλας, αἱ ὅποια νὰ κατευθύνουν ἔκτοτε τὴν ἐργασίαν του. Ἄλλὰ δὲν ἵμπορεῖ νὰ ἀρχίσῃ θέτων ὁ ἴδιος νέας ἀρχὰς πρὸ πάσης ἐμπειρίας. Κατὰ τὸ μέτρον λοιπὸν τοῦτο ὠρισμένοι γενικαὶ ἀρχαὶ ἀποτελοῦν τὴν ἀφετηρίαν πάσης ἐρεῦνης ἐπιστημονικῆς.

Ἄλλὰ αἱ ἀρχαὶ τὰς ὁποίας ὁ καθένας ἀπὸ ἡμᾶς προσλαμβάνει ἐτοιμοὺς ἀπὸ τὴν κοινωνίαν καὶ αἱ ὅποια τοῦ χρησιμεύουν ὡς βάσις διὰ νὰ στοχασθῆ καὶ αὐτὸς κατόπιν τὰ προβλήματα τοῦ κόσμου καὶ νὰ προαγάγῃ ἴσως τὰς περὶ τούτου γνώσεις μας, εἶναι καὶ αὐταὶ προϊόντα τῆς πείρας, ὅχι βεβαίως ἑνὸς ἀτόμου ἀλλὰ τῆς πείρας ἀναριθμητῶν γενεῶν πρὶν ἀπὸ ἡμᾶς. Ὅταν δὲ κάποιος ἐπιστήμων καταλήξῃ νὰ σκέπτεται μὲ ἀνεξάρτητον τρόπον, αὐτὸς τότε! εἴαν πραγματικῶς θέλῃ νὰ δημιουργήσῃ κάτι, ὀφείλει νὰ ἐξελέγῃ διαρκῶς ἐκ νέου τὴν ὀρθότητα τῶν πατροπαραδότων ἀρχῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διδαγμάτων τῆς ἐμπειρίας, ἐκείνης τὴν ὁποίαν εἴτε ὁ ἴδιος ἔχει εἴτε ἄλλοι τοῦ μετέδωσαν. Εἰς νέας

δὲ γνώσεις καί, κατὰ τὰς περιστάσεις, εἰς νέας γενικὰς ἀρχάς, θὰ φθάσωμεν πάντοτε μόνον διὰ τῆς νέας ἐρεῦνης τῶν πραγματικῶν γεγονότων ἢ διὰ τῆς παρατηρήσεως νέων γεγονότων. Ὡστε βλέπομεν ὅτι ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν προσαρμόζονται τὰ πράγματα πρὸς τὰς ἀρχάς, ἀλλὰ, ὅπως ἀντιθέτως, αἱ ἀρχαὶ πρέπει νὰ ἑναρμονίζονται πρὸς τὰ πράγματα.

Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ προσθέσωμεν καὶ ἓνα ἄλλο μεθοδολογικὸν ζήτημα. Τὰ πράγματα τοῦ ἔξω ἡμῶν κόσμου δὲν ἠμποροῦμεν πλέον σήμερον νὰ τὰ ἐξετάζωμεν, ὅπως ἄλλοτε, τὸ καθεὶ ξεχωριστά, αὐτὸ καθ' αὐτὸ, ὡς μίαν ἀκίνητον καὶ ἀναλλοίωτον μονάδα. Διὰ νὰ τὰ κατανοήσωμεν ὀρθῶς, θὰ τὰ ἐξετάζωμεν εἰς τὰς κινήσεις των καὶ τὰς μεταβολὰς των, εἰς τὸ γίνεσθαι των, εἰς τὴν γέννησίν των καὶ τὴν ἐξαφάνισίν των, εἰς τὰς καθολικὰς των σχέσεις καὶ συναφείας.

Συχνὰ θεωροῦν τοὺς δύο αὐτοὺς τρόπους ἐρεῦνης ὡς ἰσαξίους. Νομίζουσι ὅτι ἠμποροῦν κάλλιστα νὰ χρησιμοποιοῦν ἄλλοτε τὸν ἓνα καὶ ἄλλοτε τὸν ἄλλον κατ' ἀρέσκειαν.

Πραγματικῶς καὶ οἱ δύο αὐτοὶ τρόποι ἐξετάσεως τῶν πραγμάτων εἶναι ἀναγκαῖοι διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν γνῶσιν. Ἀλλὰ δὲν ἐξαρτᾶται καθόλου ἀπὸ τὴν ἀρέσκειάν μας πότε θὰ χρησιμοποιήσωμεν τὸν ἓνα καὶ πότε τὸν ἄλλον. Τὸ ὀρθότερον εἶναι ὅτι ἀποτελοῦν δύο ἀλληλοδιάδοχα στάδια εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς γνώσεως.

Ἐὰν θέλω νὰ γνωρίσω ἓνα πράγμα, μίαν ἰδέαν, ἓνα γεγονός, πρέπει πρωτίστως νὰ διαπιστώσω τὴν ὑπαρξίν του. Πρέπει νὰ ἀποσπάσω τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐρεῦνης μου ἀπ' ὅλας τὰς συναφείας του μὲ τὰς ὁποίας αὐτὸ μου παρουσιάζεται ἀρχικῶς. Πρέπει νὰ τὸ ἀπομονώσω καὶ νὰ ἀνεύρω τὴν διαφορὰν του ἀπὸ τὸ περιβάλλον του καὶ ἀπὸ ἄλλα φαινόμενα τοῦ αὐτοῦ εἴδους.

Ἐάντι παραδείγματι θέλω νά γνωρίσω ἓνα ὄρι-
σμένον μῦν τοῦ ἀνθρώπου, πρέπει νά τόν ἀποχωρίσω
ἀπό τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, ὅπου εὑρίσκεται συνδε-
δεμένος, νά τόν ἀποσπάσω ἀπό τόν σύνδεσμόν του
μέ τούς τένοντας, τὰ νεῦρα, τὰ λίπη, καί νά ἐξα-
κριβώσω τήν ἰδιομορφίαν του ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς
ἄλλους μῦς τοῦ ἀνθρώπου.

Ἄλλὰ καί ὅταν κάμω ὅλα αὐτά, καί πάλιν τότε
δέν ἴα ἔχω γνωρίσει πολλά πράγματα. Δέν εἶναι
δυνατόν νά σταματήσω ἐκεῖ. Διὰ νά γνωρίσω τί
πρᾶγμα ἀκριβῶς εἶναι αὐτός ὁ μῦς, πρέπει νά τόν
παρατηρήσω ἐπάνω εἰς τήν λειτουργίαν του, νά ἴδω
τί κινήσεις ἐκτελεῖ. Καί πρὸς τόν σκοπὸν αὐτὸν πρέ-
πει νά ἀποκαταστήσω ἐκ νέου τὰς σχέσεις τοῦ ἀπό
τὰς ὁποίας τόν εἶχα ἀρχικῶς χωρίσει, πρέπει νά ἴδῶ
πῶς ἐπενεργοῦν τὰ νεῦρα, τὸ αἷμα, τὰ λίπη ἐπὶ
τοῦ μυός. Οὔτε καί αὐτὸ ὅμως ἀρκεῖ. Πρέπει νά
παρακολουθήσω τόν μῦν καί εἰς τήν ἐξέλιξίν του,
εἰς τήν γέννησιν του καί εἰς τόν θάνατόν του, νά
μάθω ποίας μορφᾶς εἶχεν εἰς τὸ ἔμβρυον, εἰς τὸ
παιδί, εἰς τὸν ὄριμον ἄνδρα, εἰς τὸν γέροντα, ποίας
τέλος μορφᾶς εἶχεν εἰς τὰ ἄλλα εἶδη τοῦ βασιλείου
τῶν ζώων, εἰς ἄλλα θηλαστικά, ἀκόμη καί εἰς τὰ
ἕρπετά.

Τοιοτοτρόπως γίνεται φανερόν ὅτι ἡ μέθοδος
παρατηρήσεως τῶν πραγμάτων εἰς τήν συνεξάρτη-
σίν των, εἰς τήν λειτουργίαν καί τήν κίνησίν των,
εἰς τήν ἐμφάνησίν των καί τήν ἐξαφάνισίν των,
εἰς τὸ γίγνεσθαί των, εἶναι μία ἀπαραίτητος συνέ-
χεια τῆς μεθόδου μέ τήν ὁποίαν ἐξετάζομεν
κάθε πρᾶγμα ξεχωριστὰ καθ' ἑαυτό, εἰς τήν κατά-
στασιν τῆς ἠσυχίας καί ἀκινήσιας. Καί αὐτὸ δέν
ἰσχύει διὰ τὰ πράγματα μόνον. Ἀληθεύει καί διὰ
τὰς ιδέας καί τὰς θεωρίας. Διὰ νά ἐννοήσω ἐξαφνα
μίαν ἀπό τὰς ιδέας φιλελευθερισμός, ἀριστοκρατία,
καπιταλισμός, κληρικαλισμός, φεουδαλισμός κ.λ.π,

πρέπει πρώτον νὰ τὴν γνωρίσω μεμονωμένην ἀπὸ ὅλας τὰς ἄλλας ὡς ἀφηρημένην ἔννοιαν, ἔπειτα ὁμως εἰς τὴν συνάρτησίν της μὲ ὅλας αὐτάς, εἰς τὴν ἀλληλεπίδρασίν των, καὶ τέλος θὰ τὴν γνωρίσω καλύτερα ὡς μίαν ἔκφρασιν πραγματικῶν καταστάσεων ποὺ γεννῶνται, ἐξελίσσονται καὶ ἐμφανίζονται μέσα εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας.

Τότε μόνον ἠμποροῦμεν πλέον νὰ ἀποφανθῶμεν ἂν μία κοινωνικὴ ἢ πολιτικὴ ἰδέα, εἶναι ὀρθή, δηλαδὴ ἂν ἔχη ἐλπίδας πραγματοποιήσεως εἰς τὴν κοινωνίαν. Ἀπὸ τὸν ἀπλοῦν ἀφηρημένον ὀρισμὸν μιᾶς ἰδέας δὲν ἀποδεικνύεται ἡ ὀρθότης της. Διότι αὐτὴ καθ'αυτὴν μία ἰδέα δὲν εἶναι οὔτε ὀρθή οὔτε ἐσφαλμένη. Ἀναλόγως τῶν συνθηκῶν ὑπὸ τὰς ὁποίας γεννᾶται καὶ διαδίδεται, ἠμπορεῖ ἄλλοτε νὰ εἶναι σωστὴ καὶ ἄλλοτε ἐσφαλμένη .

Διὰ τοῦτο εἶχαν πάντοτε δίκαιον ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἔδιδαν μικροτέραν σημασίαν εἰς τοὺς ὀρισμοὺς τῶν διαφόρων ἰδεῶν καὶ πολὺ μεγαλυτέραν εἰς τὴν γνῶσιν τῶν κινήσεων καὶ μεταβολῶν τῶν φυσικῶν ἢ κοινωνικῶν φαινομένων, αἱ ὁποῖαι ἐγέννησαν καὶ ἐπηρέασαν τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἰδεῶν ἐκείνων.

Μερικοὶ ὑποστηρίζουν ὅτι μὲ τὸ νὰ μάθωμεν διὰ τῆς μεθόδου αὐτῆς, πῶς ἐγεννήθη ἱστορικῶς μία ἰδέα εἰς τὸν κόσμον, δὲν σημαίνει ὅτι ἀπεδείξαμεν καὶ τὴν ὀρθότητα ἢ τὸ ἄτοπον αὐτῆς τῆς ἰδέας. Ἀλλὰ ἡ ἱστορία τῆς γεννέσεως μιᾶς ἰδέας δὲν εἶναι ἄλλο τίποτε παρὰ ἡ ἱστορία ὅλης τῆς πείρας τὴν ὁποίαν οἱ ἄνθρωποι εἶχαν ἐπὶ τοῦ πεδίου αὐτοῦ, ἡ ἱστορία ὅλων τῶν συμπερασμάτων τὰ ὁποῖα ἐξήγαγον ἀπὸ τὴν πείραν των. Ὅταν γράφομεν τὴν ἱστορίαν τῆς γεννέσεως καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων μιᾶς ἰδέας, τί ἄλλο κάμνομεν παρὰ νὰ ἀποδεικνύωμεν μὲ ἱστορικὰ γεγονότα ἀνὰ χεῖρας τὴν ὀρθότητα ἢ τὴν σφαιλερότητα αὐτῆς τῆς ἰδέας; Ἡ πῶς ἠμπορεῖ νὰ γρα-

φῆ τοιαύτη ἱστορία δίχως μίαν ἐπακριβῆ γνῶσιν ὅλου τοῦ περὶ οὗ πρόκειται ἀντικειμένου;

Μεγίστην ὅμως ὑπηρεσίαν προσφέρει ἡ γεννετική (διαλεκτική κατὰ τὴν ἔκφρασιν Χέγκελ) μέθοδος εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν φιλοσοφίαν, διότι τὰς προφυλλάσει ἀπὸ μίαν ἄγονον ἔπαρσιν. Ὑποδεικνύει διαρκῶς ὅτι καμμία λύσις κανενὸς προβλήματος δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἰσχύη ὡς αἰωνία ἀλήθεια, ὅτι κάθε λύσις μέχρι σήμερον εἶχεν ἰσχὺν καὶ κῦρος δι' ἓνα μόνον ὠρισμένον στάδιον τῆς πείρας μας.

Πολὺ εὐστοχα λέγει ἓνας σύγχρονος φυσιοδίφης καὶ φιλόσοφος ὅτι μία ἰδέα θεμελιώνεται πληρέστερον καὶ σταθερώτερον ὅταν ἐκθέσωμεν ὅλα τὰ κίνητρα καὶ ὅλους τοὺς δρόμους, οἱ ὅποιοι μᾶς ὠδήγησαν εἰς αὐτὴν καὶ τὴν ἐστήριξαν. Ἀπλοῦν μέρος μόνον τῆς τοιαύτης ἐπιστημονικῆς θεμελιώσεως εἶναι ἡ λογικὴ σύνδεσις τῆς ἰδέας μὲ ἄλλας παλαιότερας, γενικῶς παραδεκτὰς καὶ ἀκαταμαχῆτους ἰδέας. Μία σκέψις περὶ τῆς ὁποίας γνωρίζομεν τελείως καὶ σαφῶς ποῖα αἷτια τὴν ἐγέννησαν, μένει ἰσχυρὰ ἐφ' ὅσον χρόνον τὰ αἷτια αὐτὰ ἰσχύουν, ἐνῶ ἐξ ἄλλου ἤμποροῦμεν νὰ τὴν ἐγκαταλείψωμεν ἀμέσως μόλις τὰ αἷτια αὐτὰ ἀποδειχθοῦν ἀβάσιμα.

Ὅσοι ἰσχυρίζονται ὅτι μὲ τὴν γεννετικὴν ἀναπαράστασιν καὶ ἐξηγήσιν ἑνὸς φαινομένου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποδειχθῆ ἡ ὀρθότης του, θὰ πιστεύη φαίνεται ὅτι θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ κάμη μίαν τοιαύτην ἀναπαράστασιν χωρὶς καὶ νὰ ἐρευνήσῃ αὐτὸ τὸ ἴδιον φαινόμενον, χωρὶς δηλαδὴ νὰ ἐξακριβώσῃ τὰς σχέσεις καὶ συναρτήσεις του μὲ τὰ ἄλλα φαινόμενα. Ἀλλὰ ἡ γεννετικὴ μέθοδος ἀπαιτεῖ ἴσα ἴσα εἰς τὸν ἀνώτατον βαθμὸν μίαν τοιαύτην ἀκριβῶς ἔρευναν.

Ὅσον μακροτέρα εἶναι ἡ ἄλυσις τῶν φαινομένων μὲ τὰ ὁποῖα φέρομεν εἰς συσχετισμὸν ἓνα πρᾶγμα, μίαν ἰδέαν ἓνα γεγονὸς, ἓνα σύμπλεγμα

φαινομένων, τόσον καθαρώτερα γνωρίζομεν τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐξετάσεώς μας.

Τὸ ἐπιστημονικὸν ἰδεῶδες εἶναι ἡ ἀποκάλυψις τῆς καθολικῆς συναφείας ὅλων τῶν φαινομένων τοῦ κόσμου. Αὐτὸ θὰ ἦτο ἡ κατάκτησις τῆς ἀπολύτου ἀληθείας. Ἡ ἐπιτυχία ἐνὸς τοιούτου σκοποῦ εἶναι ἀδύνατος. Μάλιστα δὲν ἤμποροῦμεν καὶ νὰ εἴπωμεν ὅτι θὰ προσεγγίσωμεν εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον μὲ τὴν ἐπιστημονικὴν πρόοδον. Διότι μέσα εἰς τὴν ἀπειρότητα δὲν ὑπάρχει καμμία προσέγγισις πρὸς κάποιον τέλος. Κάθε φοράν πού κατορθώνομεν νὰ λύσωμεν ἓνα πρόβλημα, κατὰ κανόνα ἀποδεικνύεται ὅτι ἀπλῶς ἀνεκινήσαμεν νέα προβλήματα τὰ ὅποια δὲν ἐβλέπαμεν ἕως τότε.

Εἶναι ὅμως ἀνάγκη νὰ προσπαθοῦμεν νὰ φέρωμεν τουλάχιστον ὅσα φαινόμενα ἐξηγήσαμεν εἰς μίαν συνολικὴν συνάφειαν μεταξύ των, νὰ τὰ τακτοποιοῦμεν εἰς ἓνα ἁρμονικὸν καὶ δίχως ἀντιφάσεις σύστημα. Τὸ ἔργον αὐτὸ ἐν τούτοις γίνεται δυσκολώτερον ἐφ' ὅσον προοδεύουν αἱ ἐπιστῆμαι καὶ ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων ἐντὸς αὐτῶν.

Ἡ διαφορὰ μεταξύ τοῦ συνόλου τῶν γνώσεων τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ συνόλου τῶν γνώσεων τοῦ ἀτόμου γίνεται διαρκῶς μεγαλυτέρα. Τὸ κάθε ἄτομον τώρα πλέον ἤμπορεῖ νὰ ἀποκτήσῃ μερικὰ τμήματα μόνον ἀπὸ τὴν συνολικὴν γνῶσιν τῆς κοινωνίας. Εἶναι τελείως ἀδύνατον εἰς ἓνα μόνον ἄτομον νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ συναρμολογήσῃ εἰς ἓνα ἐνιαῖον καὶ ἄνευ ἀντιφάσεων σύστημα ὅλας μαζί τὰς γνώσεις τῆς κοινωνίας εἰς ὅλας των τὰς λεπτομερείας, δίχως χάσματα. Κάθε φοράν πού ἓνας εἰδικὸς ὑπερβαίνει τὰ πλαίσια τοῦ κλάδου του—καὶ ὀφείλει νὰ τὰ ὑπερβῇ ἂν θέλῃ νὰ ἀποκτήσῃ ἀσφαλῆ ἐπιστημονικὴν γνῶσιν—ὑποχρεώνεται νὰ περιορισθῇ κατ' ἀνάγκην εἰς ὠρισμένας γενικὰς ἰδέας. Δυστυχῶς δὲν εὐρέθη ἀκόμη ἡ τέχνη νὰ ἀσκοῦν

οἱ ἄνθρωποι συνεργατικῶς τὴν φιλοσοφίαν.

Ὅπωςδήποτε ὅμως κάθε ἐρευνητὴς πρέπει νὰ ἐπιδιώκῃ νὰ εὐρύνη ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερο τὸν ὀρίζοντά του. Πρέπει νὰ συνδέῃ ὅλας τὰς γνώσεις του εἰς ἑνιαῖον συνηρομολογημένον σύνολον καὶ αὐτὸ πάλιν πρέπει νὰ εὐρίσκειται εἰς τοιοῦτον ἐσωτερικὸν συνειρμὸν ὥστε νὰ ἑναρμονίζεται μὲ τὴν ὁλότητα τῶν συναρτήσεων εἰς τὰς ἄλλας ἐπιστήμας.

Εἶναι ματαίᾳ ἡ ἀναζήτησις αἰωνίων ἀληθειῶν. Ὅχι ἡ κατάκτησις τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ ὁ δρόμος πρὸς τὴν ἀλήθειαν εἶναι τὸ σπυδαϊότερον.

Ἡ γενικὴ αὕτη διαπίστωσις εἶναι οὐσιώδους προϋπόθεσις διὰ μίαν ἀληθῶς ἐπιστημονικὴν κριτικὴν ἐρευναν τῆς καντιανῆς γνωσιολογίας.

ΑΤΟΜΟΝ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑ

Εἶναι γνωστὸν, ὅτι σημαντικὸν ρόλον εἰς τὴν πάλιν μεταξὺ τῶν δύο φιλοσοφικῶν ρευμάτων τὰ ὁποῖα ἠθέλησε νὰ συμβιβάσῃ καὶ νὰ «συγχωνεύσῃ» οὕτως εἰπεῖν ὁ κριτικισμὸς τοῦ Κάντ, ἔπαιξεν ἀνέκαθεν καὶ παίζει ἀκόμη ἡ σχέσις τοῦ φυσικοεπιστημονικοῦ «ἀτομισμού» μὲ τὴν πνευματικὴν ζωὴν.

Ὁ Ἀλβέρτος Λάνγκε εἰς τὴν «Ἱστορίαν τοῦ Ὑλισμοῦ» μὲ ἰδιαιτέραν ἐπιμονὴν τονίζει ὅτι:

«Μία ἀπὸ τὰς ἀσθενεστέρας πλευρὰς τοῦ ἀτομισμού εἶναι ἡ ἀδυναμία του νὰ ἐξηγήσῃ μὲ τὰ ἄτομα καὶ μὲ τὸν κενὸν χῶρον τὰς ιδιότητας τῶν ἀνθρωπίνων αἰσθήσεων καὶ τὰ αἰσθήματα. Καὶ περαιτέρω: «Ἔχει ἀποκλεισθῆ διὰ παντὸς ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην ἡ δυνατότης νὰ εὕρῃ μίαν γέφυραν μεταξὺ ἐκείνου τὸ ὁποῖον ὁ ἀπλούστερος ἦχος δίδει ὡς αἰσθήσιν εἰς ἓνα ὑποκείμενον, ὡς ἠχητικὴν αἰσθήσιν μου ἀφ' ἑνός, καὶ τῆς ἀναλυτικῆς ἐνεργείας ἀφ' ἑτέρου, τὴν ὁποῖαν πρέπει νὰ ἀναλάβῃ ἐντὸς τοῦ ἐγκεφάλου ἡ ἐπιστήμη διὰ νὰ ἐξηγή-